

~~Битака Роту Бонију...~~

најбољи духови његове земље, тешка срца каже: »Умро је мој свет. Немам више зашто да пишем.« А оно што је дошло после дотукло га је. После Чапекове смрти, која за духовну Чехословачку значи губитак који се може упоредити с територијалним губицима државе, сви они који се у његовој отаџбини нису изневерили, ни данас, својим истинама осећају се — према речима Ф. Пероутке — као војници који су се повукли у последњи ров.

Јован Кршић

Један тихи монолог Владиће Рада

Рим, горња галерија Колосеума,
априла, 1851

... Са ове страхотне грађевине видим далеко као са мога крша. Видим сву Римску Кампању, и назирим, тамо на западу, Тиренско море. Гле, на каквом меланхоличном и једноликом тлу се родила највећа империја света, развијали најлепши мушки карактери, цветала савршена уметност, и имао се читав сој генијалних људи који безмalo потврдише псаламску реч: да су људи скоро као богови... Али, на свemu крв. Не само на делима императора, него и на делима папа, и на делима уметничким. Уметницима су давали материјал и новац, па и идеје, окрутни великаши и често и креваве руке... Овде, у Риму, где је историја остварила велике победе у религији, држави, друштву и уметности, видим јасније но и где што сам, да је владарско стварање сарадња са вољом божјом, ~~коју~~ смртни човек тешко чита, да је владање или величина, или није владање... Како дакле владати? Не само Римљани, сав свет захтева у владару моћ и силу, и сав свет говори: неко мора заповедати. Па зашто је онда тако тешко заповедати и водити? Зато што одлука и заповест нису исто. Како то да нису? Не питам то ја, јер ја знам да нису, питају то људи. ~~Заповест~~ је само делимично и само покушајно извршење одлуке. А одлука је више него и идеја, она је ударац у крму воље божје. Да ли ударац склада са божјом вољом, да ли ударац немоћи и ограничности човека? Како дакле одлучити одлуку од одлука? Заповест је у карактеру старешине, одлука је изнад његове људске мисли. Ето зато, због страхоте и величанства владарских одлука, мислим да сам дошао за господара по вољи божјој. Све Словенство признаје да ми је снага песничка дата по милости божјој, а зашто не и снага владара? Нисам по свом разбору узео владичанство, него против њега. Нисам

~~(X) Јоре подговаран, скоро паш природан рад. Владарски стварање у држави и паризу једе да је~~

га добио ни по опредељењу стрица мoga, јер су многи главари другога хтели бирати, и могли бирати... Али ево, Владика сам, и морам да одлучујем, и да заповедам. Зато сада овде тражим, у духу, оне који су одлучивали, и заповедали, и стварали. У Риму се стварало ~~огромно~~^{све}. Рим је историја света и позорница воља божјих. Паклене и величанствене су ~~мо~~^{бисерне} бити одлуке римских вођа и господара. ~~Х~~ Тамо на Цетињу, и ја, по целу ноћ слуктим, чекам одјеке одлукâ својих. То чекање већ страшно је, а одјеци и одговори често још страшнији. Некада и крвави. Сада, одлука је у Омер-паши, а одговор и одјек још је у мени, ма да сам и болан, и немоћан, и далеко. ~~То је владарски крст~~. Моји Црногорци, као и некада грађанин Рима, раде за своју садашњост, а ја треба да радим за будућност, да градим будућност. Ако владар не гради будућност, каже се да не ради ништа. ~~Х~~ Када је тешко владати и радити. ~~О~~ Један мора да се издигне нада све, и он мора по сваку цену да узме сарадњу свих. Али и издизање по опредељењу, и потпуно некористољубиво задобијање сарадње, ~~Рим~~ ево доказује да и то иде с крвљу! Јер су увек ~~бескрајно~~ замршене тежње људи, и од времена на време мора неко да чвор ~~овде~~ ~~и онда~~ расеца, својом вољом, једностраним вољом, једностраним моћи. Али моћ је моћ само тако што је једнострана! Како дакле радити? Покушавао сам ја две стране слушати, и правду растрзати, и мени је ваљало, али оном што правду тражаше, није ваљало, јер је онај што правду тражи само онда задовољан кад је правда једнострана... Овде видим, римски великаши нису правду растрзали, били су једнострани, они јер је и сваки једностран. Како треба радити? У паклу су можда многи римски великаши, како пева најславнији песник Италије, али ето у Риму је живот, и лепота, и вечност...

Зло је у томе што човек може духом и навише и наниже. Моја Црна Гора однеговала је чојство, скупог човека који сам пред собом диже себи цену ~~из дана у дан~~, али истим тим начелима и пљачка и убија, понекад само зато што је некоме у време поста нађен мрс у торби... И поредак, и традиција и идеал, и уметност, видим сада у Риму, све је крваво. Џивља животиња се крви за храну и за женку, а човек се крви за све! ~~Али то је~~ зато што човек и ствара. Стварање тражи жртве, и божје стварање их тражи. Потопи, судари звезда, онај Везув на који сам се пео, нови и свежи темељи земље над старим градовима, то су божја стварања нових дела, све с помоћу жртви. ~~И~~ Но том истом закону раде и изграђивачи и реформатори; и што је нагон у борцу јачи, жртава је више. Мислим ли о цветању Рима, мислим ли о пропасти Рима да би дошао други Рим, све је жртва, све од жртава. Нека ми неко

(X) Једу у оми да боге Богје? Не знам. Ако је закон
весиља дакле обиди у бор, све ће бити човеку. Ако
је закон вешти долега сирбаде, Као ће се: стварања је била Богја...

покаже рачун за овај Колосеум! Вишег крви него дуката! Шта је дивних грађевина овде у Риму, и колико узиданих сенки. Папе су искорењивале читаве породице, да им узму имање, да зидају базилике, да подижу дивна степеништа, водоскоке, водоводе, путеве, радионице уметничке, књижнице. А уметнике су силили на рад као робове, то ми с поносом рече данас онај фратар, и с поносом набрајаше шта су све посвршавали ~~ти~~ уметници ~~у~~ краткога века. Сликар Рафаел је живео само 38 ~~године~~ ^{годину} ~~столе~~ фратар пред слику на којој је приказан папа Сикст IV у акту оснивања чувене библиотеке. Величанствено. Али исти тај папа послao је био у Фиренцу чак и једног кардинала, да убију Лоренца деи Медичи. Из политичких разлога. Али и тај Медичи је оснивао библиотеку и живео за науку и уметност... Све се меша. Неправда, сировост, претворство, лаж, и заједно с тим свети пламен стварања, ето човек, ето творац! Бог један нека се смилује творцима, јер их он један и разуме... Ено у мојој Црној Гори, онај Шћепан мали, онај лажни цар и лажни човек, знао је владати и стварати. У тој моћи његовој, знам, јер сам га проучавао и писао, било је памети, снаге, и лажи, заједно. Како се мешају у човеку енергије духа и анархија морала! Дао је Шћепан убити човека зато што је чибуком ударио брата. Ред и морал повећавао, себе унижавао, жртве узимао. И народ га волео и слушао... Како треба владати? Ко треба да будем, Господе Боже? Не говори ли народ црногорски исто, о мени и Шћепану: Окрутан, али правичан. Ја, и Шћепан мали. Он се у лажи одмарao од истинâ. А мене је борба за истине тако уморила, да ме боле не само груди, него и песничка крила... Све се меша. И сви мешамо. Ево ја се овде смејем празноверицама по католичким црквама; а ни-сам ли и ја, кад ми оно болесни архимандрит острошки послал капу да се над њом молим Богу за његово здравље, нисам ли, или читao молитву и лагао себе, или не читao молитву, а утврђивао архимандрита у празноверју. А заиста сам читao молитве болним Херцеговцима и Босанцима који су баш црногорског Владику тражили и до њега пешачили, читao сам, јер ми је то годило као Србину, и требало као владару... Све се меша.

Као у природи, ништа не може да се издвоји, обустави, поништи, може само да се преображава. Тако и у човеку, и најбољем, и у свецу, а ~~намо~~ ли у владару, све дејствује, само, срећом, све се и преображава. Рим ми то показује на сваком кораку. Ето, гледам већ по који пут овај Колосеум. То је и рушевина и целина. Сав је затегнут и снажан; једнако му

ископавају нове делове; смрт му не прети безобличјем. Поједини делови се изнова везују, изломљене линије се стежу, грађевина се једнако преображава... Смрт и живот су у овом граду упоредо на послу. Тако лепо се гледа из живота у смрт, и из смрти у живот, и види се где шта треба поправити, и, рекао бих, овде, у Риму, и поправља се, поправља се преображавањем. Нигде нисам боље познао да је смрт оно што сам и сам у своме тестаменту написао: надживљавање и преображење. Да сам здравији, ко зна како би ме Рим још преобразио. Овако... Па ипак, Рим тај прикова мене, који заиста нисам поклоник икона, прикова ме за једну икону. Нашалио сам се. Није то икона, него огромно, генијално сликарско дело онога Рафаела који, ко зна којим све грозним путевима твораштва и остварења, постаде величанство у цркви, у музејима, у државама, у свету, у небу. Слика његова за коју се везах, везује земљу и небо, и порука је човеку са бесмртном душом... Тамо у Помпејима, видео сам да има живота под земљом. А читao сам о грчком филозофу који се бацио у ждрело вулкана да би се спојио са вечно творачком ватром земље. На Рафаеловом платну Преображење Христово видео сам оно друго, видео сам како човек одлази од земље. Дизже се к небу Христос-човек, не као анђeo, и с помоћу крила, него као човек кога само глава и чело носе горе, мисао једна га вуче у висине где ће се одморити од сршеног задатка... И отпутоваћу, а нећу се сит нагледати лика преображенога Христа, мирног човечја лика на којем пише да је задатак доvrшен. Пред тим платном осетио сам пун духовни мир. Мир над животом мојим и владара и песника. Чим одем од слике, распињу ме још бриге, хтео бих још да стварам, као песник и владар. Кад се вратим слици, осећам да је доста... Је ли доста? Спевао сам песму мисли, проклео сам Омер-пашу, написао сам тестамент Богу... Мисао, Турчин, Бог... Све се меша... Али ја се преображавам. Дижем се од земље. Има преображења, има бесмртности...

Исидора Секулић

